

Literatura infantil e xuvenil e dereitos humanos

MARÍA XESÚS FERNÁNDEZ
MEMBRO FUNDADOR DE GALIX.
COLABORADORA DE CLIJ.
COÓRDENADORA DE PAPELES DE
LITERATURA INFANTIL.
TRADUCTORA.

A autora partindo da frase de Francisco Ayala de que a literatura “é unha especie de indagación profunda a través da experiencia doutros”, trata de explicar de qué maneira a literatura, e por ende a literatura infantil e xuvenil, pode servir como instrumento de reflexión sobre os problemas que afectan ós individuos e á humanidade, e tamén para a sensibilización persoal e toma de conciencia ante estes problemas.

No traballo recóllese unha selección de títulos de literatura infantil e xuvenil, organizados en tramos de idade, relacionados cos dereitos humanos.

Nunha recente entrevista feita por unha xornalista ó escritor Francisco Ayala, atopo unha frase que me parece moi ilustrativa da idea central que eu pretendo comunicar con este artigo, por iso a recollo para iniciar con ela algunhas reflexións sobre o tema da Literatura e a súa posible condición de instrumento a favor dun mundo mellor, máis xusto e igualitario. Di o vello escritor referíndose á Literatura, ou máis concretamente á novela: “Si, é unha especie de indagación profunda a través da experiencia doutros”.

Esta “indagación profunda” supón que a persoa que le mantén unha relación dialéctica co autor e coa obra literaria, unha relación participativa na que o individuo recrea a historia no seu pensamento, identifícase cos protagonistas, xulga e sanciona os seus comportamentos, elabora hipóteses nas que se compromete persoalmente..., é dicir, interactúa afectivamente cos sucesos que se narran.

Todo isto vén a conto para tratar de explicar de qué maneira a Literatura pode servir como instrumento de reflexión sobre os pro-

blemas que afectan ós individuos e á humanidade, e tamén para a sensibilización persoal e toma de conciencia ante estes problemas. É ben sabido que moitas das situacións inxustas que afectan á sociedade e ós seres humanos en particular teñen fondas e interesadas raíces creadas a partir de prexuízos moi arraigados, lugares comúns que dificilmente se cuestionan e que actúan como un filtro que condiciona as relacións e os comportamentos. Tópicos sobre temas como a raza, o sexo, as conveniencias sociais, a inevitabilidade de certas situacións, o que está ben e o que está mal..., actúan eficazmente desde o inconsciente e impiden a visión crítica da realidade, facendo admitir como verdades universais o que non son máis que interesadas mentiras, tanto máis perigosas na medida en que colocan ó individuo nunha cómoda situación na que as comprometidas análises xa veñen feitas, contrastadas e avaladas socialmente. Se, por exemplo, damos por sentado e establecido que os xitanos son por natureza ladróns, sucios e indesexables, calquera actitude de segregación desta

minoría pode parecer natural e a conciencia individual non se verá perturbada por situacións que tendan a perpetuar este "natural" estado de cousas.

É difícil loitar contra esta ideoloxía sustentada fundamentalmente na ignorancia o descoñecemento e a preguiza mental. Quizais a única maneira sexa substituír ignorancia por cultura, descoñecemento por interese, e preguiza mental por cuestionamento constante. Coñecer ó "outro", empatizar con el, situarse nas súas circunstancias, ver o mundo a través dos seus ollos..., todo isto permite saír do inevitablemente pequeno mundo das experiencias individuais e acceder a unha realidade plural que mesmo poña en cuestión as "verdades categóricas" nas que tan comodamente estabamos instalados.

A Literatura pode aportar esa "experiencia de outros" da que fala Ayala. Experiencias que nunca viviríamos persoalmente, situacións afastadas de nós no tempo e no espazo, dilemas que posiblemente nunca teríamos que afrontar, xuízos que debemos emitir e que nos implican fondamente, vivencia de realidades das que non eramos conscientes porque estaban veladas polo prexuízo. Para ilustrar isto, veñen moi ben aquí as fermosas palabras do poeta Luis García Montero, tiradas do seu ensaio *Por qué no sirve para nada la poesía* (Hiperión, 1993): "A poesía é útil porque pode reconstruír esteticamente, é dicir, segundo as convencións do xénero as experiencias da nosa realidade, axudarnos a comprendelas, acompañarnos na búsqueda duns modos adecuados de formulación".

Todo isto pode afirmarse da Literatura en xeral, sen distincións nin, por suposto, restriccións. Polo tanto, o que levamos dito pode aplicarse sen matiz de ningún tipo á Literatura infantil e xuvenil, pero, neste caso convén facer algunhas precisións.

Aínda que a maioría dos autores e autoras que escriben para nenos

non recoñecen á existencia dunha Literatura infantil específica, situada á marxe da Literatura en xeral, e con iso están insistindo no carácter único e universal da obra literaria, tamén é certo que, e isto non conleva menoscabo da calidade artística, o escribir para nenos supón que durante o proceso creativo hai de ter en conta as peculiaridades do receptor que está nun momento evolutivo, na súa psicoloxía e no dominio da linguaxe. E esta situación evolutiva inflúe tanto no tema como no seu tratamento. Como teremos ocasión de ver, na Literatura infantil non hai practicamente restriccións na temática se se consegue darlle o tratamento adecuado para cada idade, e, no que respecta á expresión, non hai dúbida de que acadar riqueza de estilo e calidade literaria mediante a sinxeleza da forma (que non do simplismo), é un dos difíciles retos da Literatura infantil.

Pero esta necesaria atención ó receptor, que é un ser en formación, conleva un dos principais perigos e defectos nos que pode caer, e por desgracia cae frecuentemente, a Literatura infantil. Este perigo é o de priorizar o contido "formativo" sobre os valores literarios e estéticos da obra. Unha das razóns de que isto suceda e que o neno lector é un destinatario "con adulto interposto". Quen escribe é un adulto, e quen merca ou decide o que se vai mercar tamén o é. En moitos casos esta decisión dos adultos responde a intereses "extraliterarios"; utilízase para a selección

un criterio de "utilidade" no sentido máis ramplón do termo. Mantendo vixente o vello lema aquel de "Instruír deleitando" búscase nos libros para nenos contidos pedagóxicos, instructivos, moralizantes, exemplares..., como se realmente a lectura literaria tivese que xustificarse en función deste carácter formativo e non fora dabondo cos seus valores estéticos. E estes valores non están na "intencionalidade", por moi boa que esta sexa, senón, e agora citamos a Harold Bloom no seu coñecido libro *El canon occidental* (Anagrama, 1995), ... "na súa forza estética, que se compón fundamentalmente da seguinte amalgama: dominio da linguaxe metafórica, orixinalidade, sabedoría e exuberancia na dicción". E isto tamén é válido para a Literatura infantil e xuvenil, como non podería ser doutra maneira.

Por desgracia moitos autores vense afectados por esta demanda de libros "instructivos" e subordinan os valores estéticos das súas obras á mensaxe moralizante, ou ó contido pedagóxico ou politicamente correcto das historias. E deste perigo non se libran mesmo grandes escritores e obras xa consideradas clásicas. O escritor e pensador Rafael Sánchez Ferlosio no interesante prólogo que escribiu para a edición feita por Alianza editorial (1972) de *Las Aventuras de Pinocho* de Carlo Collodi critica así a intencionalidade moralizante do autor: "¡Qué fermoso libro tería sido este (supoñendo que fose lícito falar así, que non o é) se o autor tivese ousado deixar a soas a súa imaxinación, limpa doutra intención que non fose a propia de narrar, que é evocar e transmitir o acontecido, e se se atrevera a escribirlo non para os nenos, senón exclusivamente para si, o que equivale a dicir para calquera".

Deste interesantísimo prólogo de R. Sánchez Ferlosio no que se fai unha moi lúcida reflexión sobre a Literatura Infantil, imos seguir extraendo ideas para completar e matizar as afirmacións anteriores.

Porque igual de perigoso que defender a Literatura moralizante sería situarse nun extremo oposto, nunha práctica bastante común, e negar a conveniencia de que a Literatura infantil reflecta na súa temática os conflitos morais do ser humano, converténdose nun mero divertimento intranscendente, cando, polo contrario, estes e non outros son os temas que nos conciernen e interesan a todos, os grandes temas da Literatura universal. Seguindo a liña argumentativa do autor citado, o problema está en non diferenciar ben o que é "tema" do que é "intencionalidade" entendendo esta como a pretensión de levar ós lectores a unha determinada convicción ou forma de conducta mediante a manipulación dos feitos por vontade do autor en aras da exemplaridade que se pretende. A esta intencionalidade manipuladora é á que nos referimos cando nos manifestamos en contra da Literatura moralizante.

Pero, por fortuna, existen numerosos exemplos de autores e libros que poden ser citados para ilustrar estas ideas que tentamos expoñer. Libros que, en primeiro lugar, son Literatura de calidade e que, ademais, ofrecen experiencias nas que facer unha "indagación profunda". A continuación imos referirnos a algúns destes libros que nos van permitir evidenciar unha afirmación que fixemos con anterioridade e que é a de que calquera temática pode ser tratada nun libro para nenos.

Prelectores e primeiros lectores

Se empezamos polos prelectores e primeiros lectores para os que o formato máis axeitado é o de álbum con breve texto e numerosas ilustracións, atopámonos con que o tema máis frecuente é o relacionado coa propia identidade, co dereito a ser aceptado, de non sufrir rexeitamento ou marxinación por causa das peculiaridades e diferencias, e o deber que isto conleva de ser respectuoso e tolerante cos demais. E, como exemplo, un libro

mundialmente coñecido como é o álbum *Elmer*, escrito e debuxado por David McKee e que agora podemos ler tamén en galego (Xerais). O personaxe de Elmer, o elefante diferente, feito de retallos de cores, é tanto un símbolo da necesaria autoestima como un alegato a favor da aceptación dos diferentes.

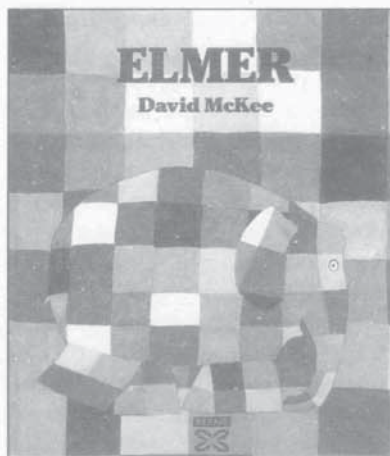
E nesta mesma liña situase un libro que xa é un clásico na Literatura infantil galega. *A galiña azul* de Carlos Casares, (Galaxia) é un fermoso exemplo de como se pode tratar para os nenos pequenos o tema do dereito a non sufrir persecución nin acoso por ser diferente ou por sustentar opinións contrarias ás do poder (non está de máis recordar que este libro foi publicado por primeira vez no ano 1968), e tamén de como ós abusos e ás inxustizas pódeseles facer fronte coa unión e a solidariedade.

Outro libro paradigmático, tamén protagonizado por elefante, mellor dito, por elefanta, é o estupendo álbum *Rosa caramelo* (Lumen), que forma parte da colección *A favor de las niñas*, dirixida por Adela Turín. Magnífico de texto e de ilustracións, é unha defensa da non discriminación por cuestións de sexo, do dereito a recibir un trato e unha educación igualitarios, e unha denuncia da inxustiza que cometen os adultos cando conciben expectativas diferentes para nenos e nenas en función dos seus pretendidos roles sociais. Este

mesmo tema da discriminación por razón do sexo está tamén tratado pola escritora galega Lourdes Maceiras no seu libro *Rabibranca* (Edelvives), que ten como protagonista a unha pequena coella que debe demostrar que non somentes é linda e graciosa, senón que tamén ten un cerebro que funciona.

Moi interesante na súa temática e na maneira de tratala é o álbum escrito e debuxado por Tomie de Paola, *Oliver Button es un nena* (Miñón) que da maneira máis sinxela e eficaz aborda un problema cotián motivo de sufrimento para moitos nenos e nenas, como é o preestablecemento de roles sexistas que consagran determinados comportamentos e gustos como propios de nenos ou de nenas. Neste caso o pequeno Oliver enfróntase co disgusto dos seus pais e a burla manifesta dos seus compañeiros porque as súas afeccións non se adaptan a idea do que deben ser as preferencias dun neno, a quen se lle supón interesado por xogos competitivos e agresivos, pola contra, el prefire actividades dunha maior sensibilidade, desas que socialmente lles "corresponden" ás nenas. Como vemos, non é este un libro dirixido soamente ós nenos, moitos adultos poden atopar nel materia de reflexión.

Comentario a parte, polo controvertido do seu contido, merece o álbum *Juul* (Lóquez) do que son autores Gregie de Mayer e Koen Vanmechelen. O tema é, unha vez máis, o sufrimento producido polas burlas e vexacións das que frecuentemente son obxecto os rapaces por parte doutros nenos. A dureza do libro está na maneira como este tema se expón, xa que o personaxe protagonista, representado nas ilustracións por un boneco de madeira, reacciona violentamente contra si mesmo e vaise amputando partes do corpo nunha escalada de automutilación e mesmo de suicidio. A linguaxe empregada é totalmente directa e o único punto de distanciamento, se isto é posible, son as imaxes, foto-

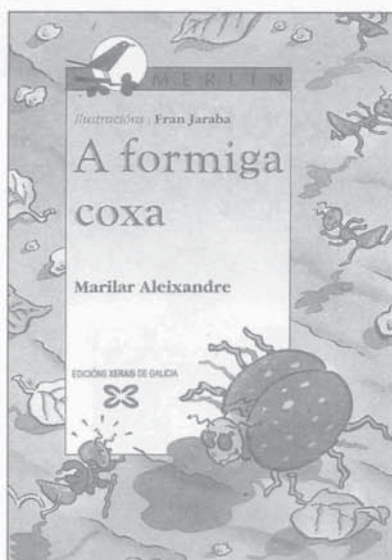

grafías de Juul, que, aínda que moi eficaces, non pretenden ser realistas. Creo que é un libro co que non se debe deixar sos ós nenos nesas idades nas que aínda non son capaces de facer unha segunda lectura captando o contido simbólico ou metafórico dos textos. Moi interesante para os adultos, e tamén para facer cos nenos lecturas comentadas.

Lectores avanzados

- Seres "diferentes" que sofren marxinação pola súa condición de individuos incómodos situados fóra dos restrinxidos patróns da normalidade, seguen protagonizando historias que se escriben para rapaces que xa dominan a lectura, nenos e nenas entre os oito e os doce anos ós que se denomina lectores autónomos. Moitos destes relatos empregan o recurso da fantasía e mesmo están protagonizados por animais que son utilizados de forma simbólica para mostrar criticamente actitudes, prexuízos e valores da sociedade dos humanos, sen descoidar o recurso do humor e da ternura. É o caso da peza teatral escrita por Cándido Pazó *O merlo branco* (Bruño), divertida e ó tempo conmovedora historia dun pequeno merlo rexeitado por todos porque tivo a desgracia de nacer diferente, de ser branco nunha sociedade de negros. Ou o relato de Marilar Aleixandre *A formiga coxa* (Xerais), no que a protagonista foxe do formigueiro despois de quedar coxa e de que as súas compañeiras empecen a considerala como un atranco e un problema; polo camiño vai coñecendo a outros seres que como ela non se axustan ós cánones establecidos: unha ra peluda, unha cobra chosca, un rato de biblioteca.

O tema da guerra e dos sufrimentos que provoca nas sociedades, e especialmente nos máis débiles, empeza xa nestas idades a ser materia literaria. Hai un libro absolutamente conmovedor, cheo de forza expresiva que se ve reforzada polas extraordinarias ilustra-

cións que acompañan ó breve texto, que é o escrito e debuxado por Roberto Innocenti *Rosa Blanca* (Lóguez), no que ós sufrimentos producidos pola guerra, neste caso os dos nenos internados nos campos de concentración da Segunda Guerra Mundial, opóñense os valores da solidariedade, mesmo ata situacións límite.

Moi fermoso e tamén relacionado con este tema é o libro de Marta Osorio *Jinetes en caballos de palo* (Miñón) que ten unha base histórica remontada ó século XVII, e narra a lenda do cabaliño de pao que figura no escudo da cidade alemana de Osnabrück. Alí se nos conta como os nenos e as nenas desta cidade decidiron tomar a iniciativa para forzar os acordos de paz ós que non eran capaces de chegar, despois de catro anos de conversacións, os altos dignatarios europeos reunidos en Osnabrück para poñer fin a unha guerra que xa duraba trinta anos. Ó acordo que finalmente se logrou gracias á intervención dos nenos, coñéceselle historicamente co nome de Paz de Westfalia (24 de outono de 1648).

Tamén relacionado coa guerra e cos problemas de todo tipo que padecen os povos que a sofren, está aparecendo na Literatura infantil un novo tipo de personaxe, que pode ser protagonista ou non das historias, pero que da pé para

reflexionar unha problemática de moita actualidade. Refírome á presenza nas nosas familias de nenos estranxeiros procedentes de sociedades en conflito que veñen pasar un tempo de vacacións. En libros de recente publicación catro autores galegos ofrecen mostras deste tema: *A serea do deserto* (Alfaguara-Obradoiro) de Xavier López Rodríguez, ten como personaxe a Tawala, unha nena sahariana que pasa uns meses acollida nunha familia galega, e a quen imos coñecendo a través dos sorprendidos ollos da pequena narradora da historia. Fina Casalderrey no seu libro *Unha ratña negra* (Edebé-Rodeira) fálanos da presenza na familia dun neno arxeliano. E finalmente, Xoán Babarro e Ana María Fernández presentan no seu libro *E un día chegou Miroslav* (Alfaguara-Obradoiro) a un neno bosníaco, o que lles permite introducir ós pequenos lectores na difícil situación que está a atravesar este povo.

Un delicado tema como é o dos nenos con discapacidades psíquicas, está recollido con extraordinaria sensibilidade por Helena Villar Janeiro nun dos relatos do seu libro *Contos do paxaro azul* (Sotelo Blanco), o titulado *Alba e os cisnes encantados*; nel a autora crea un ambiente que mestura a cotidianidade coa fantasía, e utiliza unha linguaxe moi fermosa e poética, tanto nas descripcións do entorno natural como nos breves diálogos dos personaxes; Alba, a protagonista, é a menor de catro irmáns e cando nace é recibida na familia como un don do ceo, pero pronto comprenden que ela é unha nena diferente. E esta mesma temática podemos atopala noutros libros de interese como son: *Un tiesto lleno de lápices* (Espasa-Calpe) de Juan Farias, *El calcetín del revés* (Bruño) de Lucía Mataix; *Haced sitio a mi hermano* (Noguer) de Juan Ignacio Herrera; *Senén* (SM) de José Luis Olaizola; *Benni no habla* (Alfaguara) de Peter Steimbach.

Tamén as discapacidades físicas e as enfermidades padecidas polos

nenos encontram o seu tratamento na temática dos libros que comentamos. Como mostra citamos algúns títulos: *Chepita* (Escuela Española) de Carmen Kurtz; *Andrés y el niño nuevo* (Espasa Calpe) de Nancy Carlson; *¿Por qué, Charlie Brown, por qué?* (Junior) Charles M. Schulz; *¿Qué más da!* (Noguer) de Helen Young; *La hija de la mañana* (SM) de Bárbara Concordan; *La pequeña Sofía y el Larguirucho Wapper* (Alfaguara) de E. Pelgrom; *Los cocodrilos del barrio* (Alfaguara) de Max Von der Grün; *Max, mi hermano* (Ediciones B) de S. Zeevaert.

Mención especial, polas súas características e pola súa calidade, merecen dous libros que imos tratar a continuación e que teñen en común tamén que ámbolos dous supuxeron un fito nas súas respectivas linguas literarias. É o caso dun dos máis fermosos libros da Literatura castelá para nenos, o escrito por Fernando Alonso e titulado *El hombrecito vestido de gris y otros cuentos*. (Alfaguara), perfecto exemplo de como os grandes temas universais poden atopar un tratamento axeitado ós intereses e á capacidade comprensiva dos pequenos lectores. Os breves relatos deste libro, algúns protagonizados por humanos e outros por seres personificados, sérvenlle ó autor para abordar cuestións tales como o dereito á diferencia, á búsqueda da felicidade, o valor da solidariedade e do traballo en común, os perigos da indiferencia ante actitudes tiránicas o de abuso de poder... Perfectas na súa estrutura, as pequenas historias conxugan fantasía, poesía, crítica social, e son un alegato a favor da tolerancia e do dereito a ser feliz sen renunciar á propia identidade.

O outro libro que mencionamos é o escrito pola alemá Ursula Wölfel, *Campos verdes, campos grises* (Lóguez). Editado por primeira vez na década dos 60 (e desgraciadamente aínda moi actual), a súa aparición supuxo a primeira incursión da Literatura infantil

nunha temática que ata entón non se consideraba axeitada para nenos. A propia autora di no prólogo que as historias das que trata o libro son certas e polo tanto resultan incómodas, "narran as dificultades que xorden da convivencia entre as persoas e de como esas dificultades son vividas polos nenos en moitos países (...) Estas historias amosan un mundo que non sempre é bo, pero que si pode ser cambiado". Efectivamente, dunha maneira sinxela e directa, sen artificios literarios nin nada que actúe como edulcorante, a autora mostra nas súas historias a nenos de distintos países e de distinta extracción social, que sofren situacións de inxustiza. Algunhas veces esta inxustiza é a grande inxustiza social motivada pola guerra, a pobreza, a explotación, as desigualdades sociais, o racismo..., pero outras veces é a inxustiza cotián das aparentemente pequenas cousas, que mesmo se manifesta no grupo familiar ou entre os propios nenos uns cos outros. A pesar dos anos transcorridos, o espírito que anima este libro segue moi vivo e é unha lectura recomendable para xente de tódalas idades.

Finalizamos o repaso a este tramo de idade coa mención de

dúas autoras europeas de moitísimo interese, tanto pola calidade e amenidade dos seus libros, pola oportunidade dos temas que abordan, como polo prestixio internacional que ambas acadaron para a literatura infantil. Falamos da austríaca Christine Nöstlinger, exemplo de compromiso por facer unha Literatura antiautoritaria e de crítica ós roles familiares tradicionalmente establecidos, como é o caso do seu libro *Konrad, el niño que salió de una lata de conservas* (Alfaguara), e da noruega María Gripe, moi interesada en tratar o tema do dereito dos nenos á súa propia identidade, dereito este que con frecuencia topa coas "ben intencionadas" expectativas dos adultos, mesmo dos pais, e que aparece reflectido en libros como *O abrigo verde*, e *O rei e o cabeza de turco* (S.M.).

Literatura xuvenil

A Literatura xuvenil, aquela que vai dirixida a rapaces e rapazas maiores de catorce anos, está tendo un importante despegue nos últimos anos, con moitos títulos publicados para estes lectores e un significativo aumento das coleccións específicas a eles dirixidas. En liñas xerais, a grande maioría dos relatos para estes xoves lectores inscríbense dentro dunha temática realista, dun, poderíamos dicir "realismo sucio", tendente a reflectir os problemas que na sociedade actual, fundamentalmente urbana ou en acelerada transición, teñen ós xoves como principais vítimas. A violencia, a marxinalidade, a perda de valores culturais, en moitas ocasións todo isto relacionado co escuro mundo da drogodependencia, son temas frecuentes nos libros que se escriben e editan para estas idades. Na Literatura galega destes últimos tempos atopamos diversas mostras desta temática que presenta ós xoves como vítimas dunha sociedade en profunda crise que, no caso de Galicia ten unhas peculiaridades propias,

como son o desarraigo producido pola emigración, a desaparición das formas de vida tradicionais do mundo rural, o crecemento moitas veces irracional de barriadas periféricas nas grandes urbes, xunto cos problemas do paro laboral e a xeralizada falta de expectativas. Outro dos rasgos que comparten a maioría destes relatos é o emprego por parte dos autores dunha linguaxe voluntariamente dura, con certas manifestacións do argot que caracteriza a maneira de falar das distintas tribus xuvenís, e tamén, como algo peculiar, podemos sinalar unha moi precisa localización espacio-temporal, con preferencia polas grandes cidades e tamén polas vilas en rápido crecemento. Algunhas novelas nas que aparecen estas características son as seguintes: *Anxos en tempos de chuvia* (Xerais) de Miguel Vázquez Freire, que presenta unha interesante estrutura narrativa e fai un retrato de diferentes tipos xuvenís da actualidade; *Flores negras* (Sotelo Blanco) de Rafael Lema, unha crúa visión desde dentro do desesperanzado mundo da drogodependencia que sitúa a súa acción na coruñesa Costa da Morte; *O prognóstico da lúa* (Alfaguara) de Marga del Val, que ten o seu marco en Vigo e tamén reflicte a problemática da drogadicción contada polos propios protagonistas; *Días de desterro* (Xerais) de Xavier López Rodríguez, desenvolve a súa acción na aldea á que chega o protagonista fuxindo dun pasado que o condena, e constrúe a trama mediante a técnica epistolar, ofrecendo un final aberto que é unha raiola de esperanza na dura realidade que se mostra; *Todo a cen* (Sotelo Blanco) de Jaureguizar, historia protagonizada por tres xoves que, desde distintos posicionamentos, rexeitan a realidade na que viven que non lles ofrece perspectivas, e inician unha fuxida a ningunha parte que terá para eles un final trágico.

O chamado tradicionalmente "xénero negro" que coloca ós protagonistas en ambientes de marxi-

nalidade e delincuencia, nos que rexen unhas leis impostas polos que controlan o poder á sombra, tamén dá pé para facer unha crítica de situacións inxustas e para denunciar ós que exercen o abuso e a violencia. É o caso da novela de Xabier Puente Docampo *A chave das noces* (Vía Láctea), relato no que por primeira vez se aborda esta temática na literatura galega para xoves, que ten como protagonista a Mauro, un xoven detective que responde coas súas peculiaridades ós arquetipos do xénero. O ambiente é urbano, dunha cidade galega de porto de mar, e nel aparecen, a través das situacións e dos personaxes, moitos dos vicios e dos problemas que se padecen na actualidade: especulación, deterioro do entorno, abuso de poder, explotación do débil, maltrato ó emigrante, formas de vida marxinais e, sobre todo, a cómoda inmunidade que desde o poder disfrutan os responsables finais deste estado de cousas.

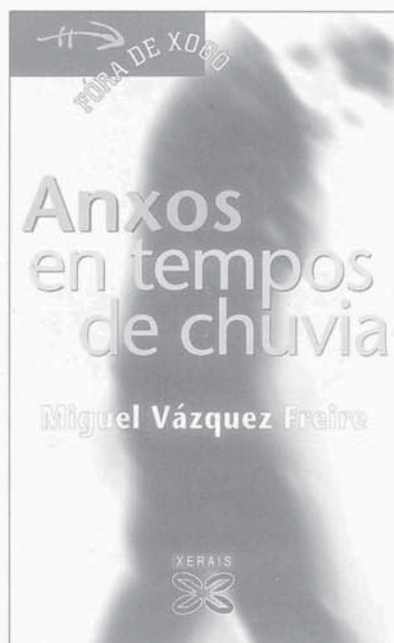
Tamén Suso de Toro introduce ós seus personaxes xuvenís no ambiente da delincuencia organizada na novela *Conta saldada* (Alfaguara), na que unha parella de rapaces teñen unha arriscada aventura cando deciden vingar o asasinato do pai da rapaza. Un aspecto

moi interesante deste relato é a descripción dos distintos ambientes dos que proceden os xoves protagonistas, por un lado a rapaza que forma parte dunha acomodada familia burguesa, e por outro o rapaz, membro dunha desestructurada familia que vive nun problemático barrio periférico da cidade.

O tema da guerra e as súas consecuencias tamén está ben representado na Literatura xuvenil. Un fermoso e sensible relato é o de Marina Mayoral *Tristes armas* (Xerais) no que se conta a historia de dúas irmáns galegas, fillas de perdedores da guerra civil española, que son enviadas a Rusia formando parte dos chamados "nenos da guerra", para o que todos pensaban entón que sería unha curta estancia e que, polas dramáticas circunstancias de todos coñecidas, converteuse nua vida enteira lonxe da terra e da familia. --

Outros autores que tamén se teñen ocupado do tema da guerra civil e da posguerra, e que ademais son uns dos máis interesantes escritores en lingua castelá, son Juan Fariás, *Años difíciles* (Miñón), e Antonio Martínez Menchén, autor de *Fin de trayecto*, *El despertar de Tina* (Alfaguara).

Seguindo con este tema da guerra, moitos son os relatos de carácter autobiográfico nos que os seus autores contan experiencias persoais dos conflitos bélicos que lles tocou padecer na súa infancia. É o caso do impresionante relato de Joseph Joffo *Unha bolsa de canicas* (Cumio) que narra as peripecias de dous nenos xudeus que foxen a través dunha Francia ocupada polas tropas nazis; ou da escritora grega Alki Zei que conta na novela *El tigre en la vitrina* (Empuries-Paidós) os terribles efectos que para toda a familia tivo o golpe militar que no ano 1936 instaurou no seu país unha dictadura fascista. Tamén Judith Kerr narra en dous libros, *Cuando Hitler robó el conejo rosa*, e *En la batalla de Inglaterra* (Alfaguara) as dramáticas consecuencias que para ela e a súa familia, xudeus ale-

máns, tivo o acceso de Hitler ó poder. E outra autora, nesta ocasión holandesa, Johanna Reiss, mostra tamén en dous títulos, *La habitación de arriba*, e *El viaje de vuelta* (Espasa-Calpe) os seus problemas como membro dunha familia xudía cando no ano 1940 as tropas nazis invadiron o territorio holandés. A xa citada Christine Nöstlger tamén conta os seus recordos da guerra europea en dous libros editados por Alfaguara: *¡Vuela, abejorro!*, e *Dos semanas de mayo*.

Non directamente relacionado coa guerra pero si co seu xermolo, e tamén de carácter autobiográfico, é o interesante relato de Alfred Andersch, *O pai dun asasino*, (Galaxia) no que o autor conta unha experiencia de terrible humillación exercida contra a súa persoa, naquel momento un adolescente, polo trato despótico e prepotente dun dos seus profesores, o señor Himmler, director de instituto e pai do que resultaría ser un dos principais artífices do xenocidio nazi.

Moi ben documentada historicamente, aínda que nesta ocasión non ten carácter autobiográfico, é a novela *Rapaces de Dublín* (SM), de Jean Claude Alain, que conta unha historia que transcorre en Irlanda a principios dos anos vinte na que se mostra a loita dos xoves por acadar a liberdade e a tan desexada República Libre de Irlanda.

Un tema que aparece con frecuencia é o relacionado con problemas de racismo e xenofobia. Dentro deste apartado compre salientar un fermoso e emotivo relato breve da autora María Victoria Moreno, o titulado *Pan con chocolate*, editado pola Xunta de Galicia na colección Lagarto Pintado e que forma parte do libro *Relatos para un tempo novo*. Trátase dunha historia de amor e amizade entre unha nena paia e un neno xitano; todo o relato ten forma epistolar, unha longa carta que a rapaza, Eva, escribe ó seu amigo Adonay, chea de anguria ó saber que se encontra entre os desaparecidos a causa dun temporal que arrasou o seu poba-

do. Nesta carta, na que se pon de manifesto a sensibilidade da autora, Eva rememora todos os anos que pasaron xuntos desde que se coñeceron na escola, e a forte relación que xurdiu entre eles a pesar das diferencias.

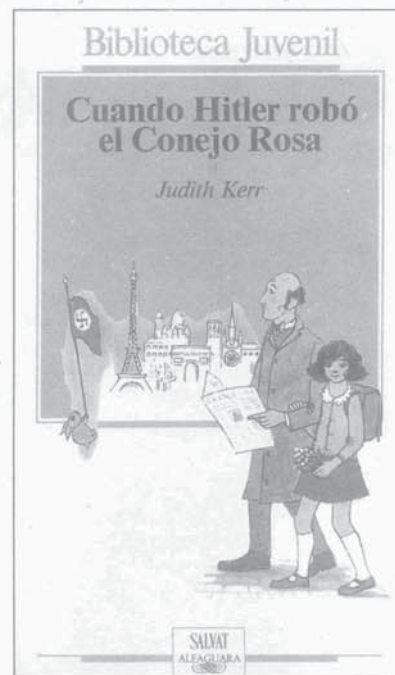
Outra historia de amor moi fermosamente contada, que lle serve á súa autora para reflectir con rigor un momento histórico e tamén os conflitos de raza e relixión, é *La Tierra del sol y la luna* (Espasa-Calpe) de Concha López Narváez, que se sitúa no século XVI en Granada e que mestura a trama de ficción con feitos reais, poñendo de manifesto as difíciles relacións entre os cristiáns e os musulmáns que vivían por aquel tempo en Al-Andalus. Os protagonistas, os xoves María e Hernando, representan dúas razas e dúas culturas, pero iso non impide que se profesen mutuamente cariño e fidelidade. Esta mesma autora, Concha López Narváez, retoma tema e ambiente histórico, nesta ocasión é o século XV, no libro *El tiempo y la promesa* (Bruño). A historia, que se desenvolve na cidade de Vitoria, ten como protagonistas a tres xoves, Juan, Isaac e Fernando, que son amigos aínda que profesan distin-

tas relixións, pero o sentimento de amizade que os une resulta máis forte que as diferencias relixiosas e que as leis inxustas.

Pero, ademais das historias de temática realista como as que vimos comentando, tamén a fantasía dirixida ós xoves pode plasmarse en relatos que propicien a reflexión. As historias futuristas teñen unha longa tradición neste sentido, e con frecuencia son utilizadas polos autores para crear unhas circunstancias de ficción nas que se presenta unha sociedade futura produto de determinadas tendencias que máis ou menos patentes xa existen na actualidade. Poderíamos citar moi ilustres exemplos desto que dicimos e que están na mente de todos, sirvan como mostra dous clásicos do xénero como son *1984* de G. Orwell, e *Fahrenheit 451*, de Ray Bradbury.

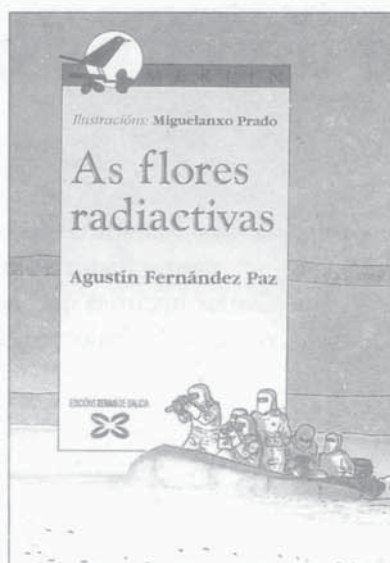
Na Literatura galega para xoves hai na actualidade interesantes mostras deste tipo de relatos. Un deles é *A sombra cazadora* (Xerais) de Suso de Toro; neste libro o autor mostra o ambiente opresivo dunha inqueda sociedade futura na que vidas e vontades están totalmente controladas por un poder omnipresente que anula calquera intento de rebeldía, e na que non existe outra realidade fóra da aparencia creada por imaxes manipuladas e adormecedoras.

Outro libro moi interesante é o escrito por Agustín Fernández Paz, *O centro do labirinto* (Xerais). Tamén nesta ocasión a historia se sitúa nun futuro non moi lonxano, mediados do século XXI, e, a través dunha amena trama e dunha coitada estrutura na que alternan os distintos puntos de vista narrativos, o autor pretende chamar a atención dos lectores sobre os perigos ós que pode levar unha actitude pasiva, egoísta e mesmo complaciente, que permite a concentración de poder real e a perda de conciencia crítica respecto a problemas actuais como o crememento irracional dos países máis desenvolvidos a costa de agravar as diferencias mundiais e de

RECURSOS

fomentar a marxinalidade; o deterioro irreversible do medio natural; a perda da capacidade de reflexión substituída por un cómodo adormecemento,... O autor fai un alegato a favor de manter viva a identidade dos pobos, de fomentar a tolerancia e de conservar e valorar a diversidade cultural como esencia da vida. Nunha fermosa imaxe literaria, que vén sendo a "mensaxe" da historia, o autor compara a humanidade cunha "colcha de trapos" na que a unidade faise xuntando as diferencias nunha estrutura común. Un dos atractivos da novela é a presentación dunha Galicia futura, con especial atención á cidade de Santiago de Compostela. A propósito deste autor, Agustín Fernández Paz, recordaremos que tamén é autor da novela *As flores radiactivas* (Xerais) de contido pacifista.

Moitos máis libros e autores poderíamos seguir citando para exemplificar o tema da Literatura e Os Dereitos Humanos, remitimos ós interesados e interesadas a diversos catálogos monográficos nos que se suministra abundante información ó respecto, como son o editado pola Fundación Germán Sánchez Rupérez, e o elaborado con motivo do 8º Salón do Libro Infantil e Xuvenil de A Coruña que precisamente tratou este tema de maneira preferente. En realidade o propio feito da lectura, a posibilidade de ler, co que isto implica tanto no referente a recibir unha formación que permita ter na lectura un instrumento sinxelo e eficaz de uso personal, como no que se refire ó acceso fácil e cómodo ós libros, forma parte dun inalienable dereito do individuo, o Dereito á Cultura.

PREMIO MERLÍN 1998

MEMORIAS DUN RAPOSO

Antonio Reigosa

PREMIO MERLÍN
DE LITERATURA INFANTIL, 1998

Engaiolantes fábulas de raíz popular
cun humor desbordante.

XERAI S

